

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgegeven van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Redactie-sekretariaat: Postbus 7176 te Amsterdam.

Administratie: Rotterdamse Rijkweg 174, Rotterdam-8

C. P. PLOOY - EDE

VROEG PASEN

Matth. 14 : 22-33.

Er hangt over dit gebeuren van „Jezus gaande over het meer” eigenlijk een typische paas-sfeer. Het verhaal zou uitnemend passen in de rij van de verschijningen, na Christus' opstanding. Opmerkelijk zijn de volgende dingen:

- ze herkennen Hem niet in de nacht op zee, — en dat niet-herkennen komen we ook bij de verschijningen na Pasen steeds tegen;
- ze menen een spook te zien, een vreemd verschijnsel, staat er in het grieks, — en bij één Jezus' verschijningen menen ze een geest te zien;
- pas als Hij hen toesprekt, herkennen ze Hem aan zijn stem en woord, — en ook dat is bij de verschijningen telkens het geval;
- de hele scène op zee, waar ze zonder de Heer de hele nacht tobden, — dat herinnert aan die andere nacht op zee, zonder Jezus, na zijn opstanding, toen Hij vanaf het strand het verlossende woord sprak;
- en was het ook toen Petrus niet, die niet wachten kon, maar over boord stapte?
- en dan tenslotte de belijdenis: Gij zijt Gods Zoon! — is dat geen echte paas-belijdenis? „Door zijn opstanding uit de doden is Jezus Christus verklaard Gods Zoon te zijn” (Rom. 1 : 4) Denk ook aan de belijdenis van Thomas: mijn Heer en mijn God (Joh. 20:28). We mogen daarom wel spreken van: een paasgeschiedenis vóór Pasen.
- „Alle evangeliën zijn geschreven vanuit Pasen”, schreef eens iemand.
- Niet maar ná Pasen, maar vanuit Pasen.
- Dit verhaal ook, — het werd niet geschreven heet van de naald nog op de dag van het gebeuren zelf, maar na Christus' verrijzenis. Mattheus is geen journalist (het moet morgenochtend in de krant staan), maar een evangelist, en hij

zet geen pen op papier, voordat wat hij meemaakte en beschrijven gaat gerijpt is, door Pasen en Pinksteren heen. Vergelijk ook het zwijggebod van Jezus zelf, na wat er gebeurd is op de berg der verheerlijking. Pas ná Pasen mogen de discipelen hierover gaan spreken. (Matth. 17:9) Pasen is de sleutel tot verstaan ook van deze gebeurtenis op het meer van Galilea.

De discipelen moeten de zee op, alleen, zonder de Heer, want Hij gaat de berg op, om te bidden. Ze zijn wel meer in nood geweest op de zee, maar dan was Hij bij hen. Maar nu moeten ze zonder Jezus. Op deze nieuwe situatie heeft de verzeen Heiland hen stelselmatic voorbereid in de 40 dagen tussen Pasen en Hemelvaart. Hij stuurt vissers van mensen alleen de wereldzee op. Want Hij gaat nog hoger dan een berg op, Hij vaart ten hemel.

Vergeet Hij hen „daarboven”? Marcus vertelt, dat Jezus vanaf de berg, waar Hij in gebed was, zijn discipelen zag in hun nood op zee. We hebben een Heer in de hemel, die met open ogen bidt. Hij heeft tegelijk het oog op zijn Vader en op de zijner geslagen. Hij vergeet ons geen moment: zie, Ik ben met U tot de voleinding der wereld. In zijn zorg en voorbede.

Maar dan komt Hij ook de berg af naar de zijnen toe. Heel zijn voor ons bezig zijn is tegelijk een weer naar ons toe komen. En als de nood het hoogste is, is de Redder nabij. In de 4e nachtwake. Dat is de laatste nachtwake. Het lijkt wel of Hij helemaal niet meer komt en ons alleen laat. Maar Hij bidt en Hij komt wel degelijk. En hoewel wij zuchten: ach wanneer... zullen we nog schrikken van zijn komst.

Zijn discipelen waren tenminste verbijsterd. Ze dachten Hem op de berg, maar niet wandelend midden in de storm op het water! Alle dingen, die hem bedreigen, Zijn voeten onderworpen! In een

binnenboord-Jezus hadden ze indertijd maar amper fiducia gehad, — laat staan in een buitenboord-Jezus.

„Houdt goede moed, Ik ben het, vrees niet”.

Dat roept een vader ook, die 's avonds laat thuis komt en de kinderen zijn alleen thuis, ze horen lawaai in 't achterhuis en worden verschrikkelijk bang, maar als ze vaders stem horen, valt alle vrees van hen af.

Die stem, dat woord doet het hem: Ik ben het.

„Hij is het weer” (van Peursen). sterker: Hij is er weer!

Jezus alleen op de berg en wij alleen in de storm?

Welneen: Hij is met u. „Ziehier is uw God” (Jes. 40 : 9)

Hij gebiedt over wolken, wind en water.

Hij draagt de zijnen in zijn schoot door nacht en stormen heen.

Wat is ons geloofs-antwoord op deze nabijheid van de verheerlijkte Heer?

Dat leren we van Petrus, of liever: hij moest het zelf nog leren en wij leren het met hem mee van de Heer.

Petrus stapt over boord en loopt over het water naar Jezus toe.

Moest Petrus weer zo nodig een bravourstukje uithalen?

Neen, hij heeft geen voet op het water gezet, voordat Jezus het goed vond en zei: kom!

Dan kún je naar Jezus, dan mág je naar Jezus, over het water en door de storm, als Hij je roept: kóm.

Het geheim van dit wonder-rustige de voet op het water zetten en niet zinken, —

de doodsvallei betreden en niet bang zijn, —

kan alleen verstaan die hoorde de roep van de Heer: kom!

Gewáágd, wat Petrus deed? Kan een weg gewaagd zijn naar Jezus tóe?

En het gaat helemaal mis met Petrus, als hij het oog van Jezus afwendt en van de wind en golven doodsbenuwd wordt.

Dan zinkt hij weg in het water.

Wie lacht daar? Ik dacht: niemand aan boord van dat schip. Ze zullen de adem hebben ingehouden van schrik. En Jezus lacht ook niet, maar steekt zijn reddende hand uit naar die hele kleine Petrus, die niet meer weet te zeggen dan: Heer, red mij want ik verga!

Had Petrus ook maar niet moeten zingen: ik wens te zijn als Jezus! Maar dat hééft hij ook niet ge-

zongen, hij heeft alleen verlangd: ik wens te zijn bij Jezus. Is dat geen christelijk-legitiem verlangen? En toen mocht hij ook van Jezus over het water lopen om te komen bij Jezus.

Petrus wordt dan ook niet bestraft om zijn te groot geloof, maar om zijn te klein geloof.

Maar de Heer redt hem! Want er is maar één schrede tussen Jezus en ons, als we in de nood van ons klein geloof Hem aanroepen: red mij, Heer!

Als ze samen aan boord klimmen valt niet alleen de wind voor Hem stil, maar vallen ook allen voor Hem neer. En allen erkennen Hem als de Zoon van God.

We hoeven niet allen op het water te lopen. Alleen Petrus werd geroepen. Maar we worden wel allen genoopt tot geloofsbelijdenis. Jezus werd verklaard Gods Zoon te zijn, nog vóór zijn opstanding. Vroeg-pasen. En openbare belijdenis op het dek van een vissersschuit, en niet op z'n paasbest in een plechtige kerkdienst. Als wij bidden: kom Heer Jezus, en Hij roept ons: kom, dan kan de ontmoeting overal plaats vinden, zondags in de kerk, maar ook midden in de storm op zee.

De opgestane en verhoogde Heer beheerst alles wat ons bedreigt. 't Is als was in zijn hand en een pad onder zijn voet. Zelfs de satan zal Hij onder onze voeten verpletteren (Rom. 16 : 20). Zoals Hij het water onder Petrus' voeten tot draagvlak maakte.

Loof de Heer!

IN DIT NUMMER

Pagina 125

Ds C. P. Plooy,
Vroeg Pasen

Pagina 126

Ds H. Smit,
Niet speciale maar
algemene kerk

Pagina 127

Ds H. J. van der Kwast,
Aanloop via Zondag 14Drs J. Vegter,
De Club van Rome

Pagina 128-129

D. W. L. Milo,
TweeluikjeDs H. Amelink,
De brief aan de Efeziërs

Pagina 130

M. de Klijn,
Op weg naar een christelijke
literatuur- en kunsttheorie

H. SMIT — DEN HELDER

Niet speciale maar algemene kerk

De gedachte, dat we ons bestaansrecht hebben te ontleen aan een kerkelijke specialiteit, laat ons niet gemakkelijk los. We bemerken echter al gauw, dat we onze ontstaansgeschiedenis tégen hebben. Daaruit is immers geen specialiteit te destilleren op leerstellig gebied. Evenmin een nieuwe en bijzondere inzet op het terrein van het kerkrecht (zoals de verdeeldheid van de meningen hierover ons al heel gauw leren kan). Over het gebied van de liturgie kunnen we zwijgen.

We kunnen trachten een specialiteit te „scheppen”. Maar dan lijken we al gauw op de gekke tuinman, die met een knijptang de plantjes uit de grond probeerde te trekken. Ons handelen wordt dan al gauw onecht, geforceerd en dwangmatig. Met als resultaat mogelijk een „nieuwe wet”, een bijzonder keurslijf waar we ons „spontaan” in-wringen. Die kant moet het niet uit. En dan dreigen we weer teleurgesteld te raken. Misschien geven we het echte positieve volgen van de Goede Herder op om maar eens te zien waar we „ergens” zullen belanden. Zonder élan, zonder bezieling. We vertonen dan alle tekenen van teleurgestelde hoogmoed.

Laten we ophouden met treuren over het feit, dat we het goede antwoord op een verkeerde vraag niet kunnen vinden. Het moet de richting van de specialiteit niet uit. Het roer moet om! Het antwoord op de vraag naar ons bestaan en naar de zin ervan moet gezocht worden in wat de Schrift zegt over de heilige algemene christelijke kerk.

■ Het = teken?

Is onze kerk de heilige algemene christelijke kerk? Kun je tussen „onze kerk” en „heilige algemene christelijke kerk” een = teken zetten?

Dan zouden we in één klap met de bestaansvraag klaar zijn! Dan hadden we ons zelfvertrouwen dubbel en dwars hervonden! We hebben de tijd achter ons, waarin we telkens weer werden geplaatst voor een bevestigend antwoord op de gestelde vraag: „Ja, onze (vrijgemaakte) kerk = de heilige algemene christelijke kerk!”. Dat antwoord, hoe aanlokkelijk ook, kon toch eigenlijk niet overtuigen. Art. 27 NGB zegt

Kerkelijk Leven

immers, dat de kerk is „een heilige vergadering der ware christgelovigen...”. En hoe moest je die ware christgelovigen, voorzover ze buiten onze kerkgemeenschap stonden, dan eigenlijk plaatsen? Daarop werden de wonderlijkste antwoorden gegeven. Zo ging men bij de uitleg van de uitdrukking „ware christgelovigen” het lidmaatschap van onze kerk binnensmoken. Of men liet die eigen kerk functioneren in de uitleg van het woord „vergadering”. Een merkwaardige cirkelredenering, een vreemde slingerdeslang! Het woord „kerk” werd uitgelegd met „heilige vergadering...”. Maar omgekeerd werd „heilige vergadering...” pas duidelijk met behulp van „kerk”. Daar stond geen gezonde uitlegger voor ons maar een scholastieke goochelaar!

Deze gedachte heeft tot kerkisme geleid. En daar voelen we nog de pijn van. Misschien zijn we uit reactie wel zo onder de indruk geraakt van de vraag naar onze specialiteit. Misschien vonden we dat een echt bescheiden alternatief!

Toch komen die beide gedachten, hoe zeer ze elkaars tegengestelde zijn, ook weer heel dichtbij elkaar. De Duitsers spreken dan van „feindliche Brüder”. Het gemeenschappelijke is, dat men **verstandelijk** klaar gekomen is met de verdeeldheid van Gods kinderen, met de gebrokenheid op kerkelijk gebied. Men heeft dat probleem met zijn intellect overmeesterd! Er is geen plaats meer voor echte en eerlijke verbijstering over het **onmogelijke** van het gescheiden optrekken van Gods ware kinderen. En men ziet dan ook telkens, dat de kracht voor een werkelijke arbeid tot verëeniging van Gods kinderen ontbreekt!

■ De kwaliteit

Bij de „specialiteitsgedachte” is onze kerk zo ongeveer een „lichaamsdeel” van de heilige algemene christelijke kerk, bij de „=teken-gedachte” valt ze ermee samen. Is er nog een andere benadering mogelijk? Inderdaad! Iemand kan zeggen: „Onze kerk is en moet zijn heilige algemene christelijke kerk!”.

Daarmee zendt hij uit op een heel andere golflengte! Hij bedoelt: Wat ons als het wezenlijke van de heilige algemene christelijke kerk wordt aangewezen, dat mogen en moeten we aantreffen in de eigen kerkgemeenschap. We kunnen dat nader toelichten met wat Prof. K. Schilder ons heeft geleerd. Hij hield ons voor, dat de Avondmaalstafel niet mocht open staan voor degenen, die door Christus zelf werden buitengesloten.

Anderzijds zou het nooit zo mogen zijn, dat een echte christgelovige door **onze** schuld niet aan de tafel zou verschijnen! Een kerk, die door Gods genade echt leeft naar deze stelregel, heeft niet de „getalsvolheid” maar wel de „**kwaliteit**” van de heilige algemene christelijke kerk. Om die kwaliteit moet het ons te doen zijn.

U hebt gemerkt dat we de woordjes „is” en „moet zijn”, „mogen” en „moeten”, bij elkaar hebben gezet. Dat is ook goed. De kwaliteit die we bedoelen is nooit een gemakkelijk en goedkoop bezit. We moeten er steeds naar jagen. We **dragen** onze kerkelijke naam. Maar tegelijk ligt die naam altijd weer **vóór** ons.

■ De grote opdracht

De kerkgeschiedenis geeft ons een tweeledig droevig beeld te zien. Telkens weer werd een vijand (van Christus) broeder genoemd; telkens weer werd een broeder (in Christus) vijand genoemd. Wanneer werd de kwaliteit van de heilige algemene christelijke kerk bereikt? En als ze al bereikt werd, hoe lang werd ze dan vastgehouden? Is het niet hoogmoedig na te denken over de kerkelijke specialiteit, als de kerkelijke „**normaliteit**” tot de historische zeldzaamheden behoort?

De kwaliteit van de heilige algemene christelijke kerk! Betekent dat een betere en scherpere afbakening van de grens tussen hem die de HERE dient en die Hem niet dient (om nu maar even op het terrein van de tucht te blijven)? We moeten, geloof ik, leren dat theorie en redenering hun eigen **bescheiden** plaats hebben. Anders zitten we heel gauw ongewild weer in een nieuwe specialisterij! Ik denk aan Prediker 7:15-18. Prediker stelt daar buitengewoon moeilijke „grensvragen” aan de orde: „Wees niet te zeer rechtvaardig...! ...Wees niet te zeer goddeloos...!...”. Wanneer moet ik een zaak nu laten lopen en wanneer moet ik erop ingaan, omdat Gods recht ermee gemoeid is? Wanneer geniet ik van het goede leven en wanneer geniet ik van de zonde? Wie zal me een goede „grens-theorie” leveren?

Vers 18 zegt dan tamelijk onverwacht: „...want hij die God vreest ontkomt aan dit alles...”. „Hij die God vreest...” — dat is veel meer dan het ontwerpen van een leidraad voor het vaststellen van de grens. Het is het eer-

BIJBELSE RAADGEVINGEN

Het Evangelie moet ook worden toegepast

De apostolische prediking bestond niet enkel uit lering en onderwijzing, maar was ook vol vermaning en vertroosting. Ze diende tot opbouw van Christus' gemeente en kon niet het minst daarom 'stichtend' heten omdat ze op de praktijk van het christelijk leven was ingesteld. Ze had de praktijk der godzaligheid op het oog. Ze behelsde wat we zouden kunnen noemen: paraat pastoraat.

Vandaar het telkens terugkerende: Laat ons dan..., of: zo laat ons dan..., dat we in de brieven van de apostelen herhaaldelijk tegenkomen. In de brief aan de Hebreërs wel tot 13 maal toe.

Eerst wordt aan de gelovigen voorgehouden de heilbrengende genade die hun in Christus verschenen is; de roeping waarmede ze geroepen waren; de betekenis van 's Heren lijden en sterven; de majesteit en heerlijkheid van hun grote Hogepriester in de hemelen en de belofte van zijn wederkomst. Maar aan het slot van het evangelisch betoog of door het betoog heen treffen ons de conclusies. We zijn allen kinderen des lichts... zo laat ons dan niet slapen, laat ons waken en nuchter zijn. Daar zijn dan een grote Hogepriester hebben, die medelijden kan hebben met onze zwakheden... laat ons met vrijmoedigheid toegaan tot de troon der genade. Jezus heeft buiten de poort geleden... zo laat ons dan tot Hem uitgaan buiten de legerplaats, zijn smaadheid dragende.

Als aan de gevolgen de O.T. geschiedenissen ter waarschuwing worden voorgehouden klinkt het direct vermaan: laat ons dan vrezen (Hebr. 4:1). Als Paulus aan de Christenen in Corinthë in herinnering brengt de afval en ongehoorzaamheid van de Israëlieten in de woestijn, dan heet het: laat ons niet hoereren en laat ons Christus niet verzoeken, gelijk zij. Nooit staat de geschiedenis, nooit staat de leer los van het concrete leven der gemeente in haar situatie met haar noden en haar gevaren. De apostolische prediking is altijd op de praktijk gericht. De historische lijnen worden doorgetrokken. De leer wordt toegepast. Het is niet enkel onderwijzing maar altijd: lering en vermaning en vertroosting. Als het 'laat ons dan...' ontbreekt, kan een preek niet ten volle stichtelijk heten.

Bilthoven.

B. Telder

biedig luisteren naar de stem van de Herder — in alles!

God vrezen — dat is de levenshouding van het luisteren in eerbied naar het volle woord van God. Luisteren — verkondigen — luisteren — doorgeven. Het gaat om de Heilige Israëls, om onze Vader in Christus!

Van dat echte luisteren is weinig terechtgekomen in Israël's geschiedenis, in de kerkeschiedenis. Wat hebben we veel te doen! Om de kwaliteit van de heilige algemene christelijke kerk te hebben en te houden. Om normaal kerk te zijn naar uitwijzen van het evangelie. Maar daar heeft de wereld geweldig behoefte aan! En op die weg hebben wij geen „overbodigheid” te vrezen!

H. J. VAN DER KWAST
AMSTELVEEN

Aanloop via Zondag 14

Dezer dagen was ik bezig met de voorbereiding van een preek over onze catechismus, Zondag 14: „die ontvangen is van de Heilige Geest geboren uit de maagd Maria”.

Het zal onze lezers wel bekend zijn, dat deze zo vertrouwde waarheid over onze Heiland en Zaligmaker, het in de hedendaagse discussie over de „historische Jezus” zwaar te verduren heeft.

Aangezien we over het grote geheimenis in de maagdelijke geboorte alleen worden ingelicht door Mattheus en Lucas in hun evangelie en we er met name bij Johannes en Paulus niets over lezen, tracht men in kringen, waar de eenheid van de Heilige Schrift is losgelaten, de kritiek op deze waarheid ook nog een bijbels tintje mee te geven.

Het was mij opgevallen in een bespreking van het nieuwe boek van **Dr. H. Berkhof**, „Christelijk geloof”, dat volgens de recensent in dit boek wordt gezegd dat de opstanding van Christus tot het centrale in de boodschap van het Nieuwe Testament behoort, maar dat dit niet geldt van de maagdelijke geboorte.

De recensie bleek juist te zijn, want op **pag 308** besluit Berkhof een aantal opmerkingen over de „maagdelijke geboorte” aldus: „Voor de geloofsleer kan en moet alleen doorslaggevend zijn, dat dit in het nieuwe testament niet tot het kerugma (boodschap) en zijn paradosis (overlevering) behoort. Het geloof in Jezus als de unieke Zoon berust blijkbaar niet daarop; wel omgekeerd.” De schrijver betreurt ook het opnemen van de maagdelijke geboorte in het Apostolicum.

Wel wat geschokken van de achtergronden die bij deze zinsnede openbaar worden bij een toch altijd als orthodox bekend staand theoloog als Prof. Berkhof, neem je de zaak dan weer eens door en al gauw ben je bezig met de uiteenzettingen van Berkouwer over de opvattingen van Barth en Brunner en het overzicht in het woordenboek van Kittel en dan wordt de zaak er niet eenvoudiger op.

Het is dan opnieuw een **belevenis** om na een dergelijke zwerftocht te grijpen naar het vertrouwde boekje van **Dr. O. Noordmans**, „Het koninkrijk der hemelen”, dat een toelichting geeft op de Zondagen 7 t/m 22 van de Heid. C., om daar te vinden, wat je elders zocht.

Het is niet zo dat je dan een „super-verklaring” vindt met kant klare oplossingen voor alle vragen, neen, het is meer alsof je een **draad in handen krijgt**, waardoor je op weg geholpen wordt.

Noordmans doet dit op de hem eigen, niet na te volgen manier. Het is, om de aanloop die ik nam even te vervolgen, in de huidige discussies over het centrum van de boodschap over de Christus en de zg. latere aanvullingen of verrijkingen van de kant van de belijdende gemeente, interessant om bij Noordmans, die door Berk-

hof eens „de genialeste reformatorische theoloog in Nederland is genoemd, te lezen:

„Wie hier (bij de ontvangenis en geboorte, v.d.K.) met het ontleedmes in de twaalf artikelen zou willen insnijden om dit stuk weg te nemen, zoals heden ten dage ook onder rechtzinnige christenen soms gebeurt, schendt het Evangelie...” en

„Zo moet dan in het Credo en in den H.C. blijven staan, dat Jezus is ontvangen van den Heiligen Geest en geboren uit de maagd Maria. Met een ascetische levensbeschouwing bij het begin van onze jaartelling en een minachting van het huwelijk heeft dat niets te maken. Wanneer wij dezen pijler van onze belijdenis zouden wegtrekken, zou er meer vallen. Wij kunnen met Paulus zeggen, dat de prediking dan „ijdel” zou worden.” (**Koninkr.**, pag. 114 en 116)

Belevenissen met Dr. O. Noordmans

In het voorbijgaan leek het mij goed deze vertroostende en moedgevendende woorden mee te pakken bij een stuk van ons belijden, dat niet alleen in de moderne theologie, maar nu ook al bij Berkhof op de tocht is komen te staan.

Je vraagt je, om nu weer bij het eigenlijke onderwerp terug te komen, meermalen af: Hoe komt het dat je zo dikwijls na allerlei omzwervingen langs grote dogmatici en exegeten terecht komt bij Noordmans, die echt niet zo veel en niet erg systematisch geschreven heeft.

Het is mij duidelijk geworden dat dit niet alleen aan mijzelf ligt, want ik ben beslist niet de enige en naar ik hoop ook niet de enige binnen onze kringen, die met dankbaarheid naar de geschriften van Noordmans grijpt en daaruit veel inspiratie heb ontvangen.

Er is een groeiende belangstelling

voor het werk van Noordmans, zodanig dat als ik goed ben ingelicht een nieuwe uitgave van zijn artikelen, brochures en boeken in voorbereiding is.

Er is mij gevraagd iets over hem te schrijven.

Er is in de kolommen van ons blad maar weinig geschreven over Hervormde theologen als **Noordmans, Van Ruler, Van Niftrik e.a.** Het kan zijn dat we er nog aan moeten wennen, wanneer er **anders dan polemisch** over deze medestrijders in de zaak van onze Here Jezus Christus geschreven wordt.

Het wordt dan de hoogste tijd dat dit gaat gebeuren, want we zien in de ontwikkeling van onze dagen de onherstelbare schade die er is aangericht niet alleen in allerlei strijd om afgeleide zaken, maar ook in het naast elkaar leven, terwijl we in de strijd om het ware en waarachtige evangelie van Christus niemand kunnen missen.

Intussen vind ik het een hele opgave iets over Noordmans te schrijven. Het is al duidelijk dat ik dit in **positieve** zin hoop te doen. Dit artikel lijkt een vreemde aanloop, maar is het niet, want het is niet mijn bedoeling een aantal afgeronde beschouwingen of uiteenzettingen te geven; ik wil eenvoudigweg proberen iets te laten zien van wat er te beleven valt in geschriften van Noordmans **rondom het evangelie** dat je daarin bij tijden zo stralend tegemoet komt. Vandaar het opschrift: **Belevenissen**.

Voor zover ik iets van deze schrijver begrepen heb, ben ik aldus doende enigermate in zijn lijn bezig, want de aantrekkingskracht die er van zijn werken uitgaat bestaat mee daarin, dat hij bij de zaak die hij aansnijdt of het schriftwoord dat hij uitlegt met heel zijn persoon betrokken is.

(wordt vervolgd)

J. VEGTER — AMSTERDAM

De Club van Rome

■ Inleiding

De laatste tijd komt het steeds vaker voor dat in allerlei publicaties, van dagbladartikelen tot specialistische boeken, het werk van de Club van Rome en de daaraan ten grondslag liggende problematiek wordt aangehaald. In verband hiermee lijkt het ons goed op de genoemde zaken wat dieper in te gaan. Wij willen daarbij eerst aangeven wat de Club van Rome eigenlijk is en welke uitgangspunten en doelstellingen zij heeft. Daarna zullen wij de tot nu toe bekendste publicatie van de Club van Rome bespreken en de daarop ontstane kritiek en bijval. Tenslotte zullen wij proberen een christelijk standpunt ten aanzien van de betreffende problematiek te vinden.

■ De Club van Rome

De Club van Rome is een in Zwitserland geregistreerde particuliere stichting, die haar naam ontleent aan de plaats waar in het voorjaar van 1968 de eerste vergadering werd gehouden. Initiatiefnemer en voorzitter is de Italiaan Aurelio Peccei,¹⁾ die behalve directeur van Italconsult — een management-adviesbureau — lid van de bestuursraad van het Fiat-concern is. Enkele andere leden zijn Dr. A. King, directeur-generaal voor wetenschapszaken bij de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling in Parijs; Dr. S. Okita, president van het Japanse Economische Research Centrum; Prof. C. L. Wil-

son, hoogleraar aan de Sloan School of Management van het Massachusetts Institute of Technology (M.I.T.) in Boston, USA; Dr. H. Thiemann, directeur-generaal van het Institut Battelle, een research-instelling; Dr. V. L. Urquidí, president van „El Colegio de México” en Prof. E. Pestel, hoogleraar aan de Technische Universiteit van Hannover. De twee Nederlandse leden zijn Prof. C. J. F. Böttcher, voorzitter van de Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid en lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en Dr. A. E. Pannenborg, lid van de Raad van Bestuur van Philips.

De leden (voorlopig 50 à 60, later mogelijk ongeveer 100) wonen en

werken verspreid over circa 30 landen in alle werelddelen. Vestigingsplaatsen van de Club van Rome zijn voorlopig Rome, Genève, Den Haag en Tokio.

De groep is zo veelzijdig mogelijk samengesteld qua vakgebied, functie en politieke gezindheid. Alle leden hebben in hun land en daarbuiten vele en veelzijdige contacten, zodat zij in brede kring bekendheid kunnen geven aan het werk van de Club van Rome en de resultaten daarvan.²⁾

De belangrijkste **uitgangspunten** van de Club van Rome zijn:

1. Nergens ter wereld wordt voldoende rekening gehouden met de onderlinge relaties tussen de belangrijke problemen (zoals milieuvervuiling, bevolkingsgroei, industrialisatie etc.) De deeloplossingen die men kiest hebben dientengevolge vaak een averechts effect, en door het afzonderlijk behandelen van deelproblemen loopt de situatie uit de hand.
2. Onderzoek naar de relaties tussen de problemen, met name de kwantitatieve relaties,³⁾ is dan ook een dwingende noodzaak.
3. Een internationaal samengestelde groep particulieren kan veel sneller en efficiënter het beoogde onderzoek op gang brengen dan een moeilijk tot stand te brengen samenwerkingsverband van regeringen.

De voornaamste **doeleinden** die de Club van Rome nastreeft zijn:

1. Het onderzoeken en laten onderzoeken van de kwantitatieve en kwalitatieve samenhang van de wereldproblemen.
2. Het in brede kring de aandacht vestigen op de ernst van de problemen, op hun onderlinge samenhang en op de noodzaak gecoördineerde maatregelen te nemen ter verbetering van de onevenwichtige situatie.

De Club van Rome noemt zich apolitiek en bedoelt daarmee slechts afstand te nemen van vooropgestelde partij-politieke standpunten. De problemen waarin de Club van Rome zich verdiept houden trouwens niet in de eerste plaats verband met politieke tegenstellingen, maar zijn moeilijkheden die zich onafhankelijk van politieke keuzen, overal ter wereld voordoen. Zij houden verband met het tekortschieten en het niet aan de eisen van de tijd aangepast zijn van de overheidsapparaten en vele andere omstandigheden, die veroorzaakt worden door de steeds snellere voortuitgang op wetenschappelijk, technisch, economisch en sociaal terrein.

■ De nieuwe aanpak van de Club van Rome

Nadat het denken over de toekomst zich in het verleden veelal beperkte tot de onderlinge samenhang van twee grootheden — Malthus deed bijvoorbeeld uitspraken over de onderlinge relatie tussen bevolkingsgrootte en middelen van bestaan — heeft de Club van Rome zich ten doel gesteld de relaties tussen méér — liefst alle — invloedrijke grootheden in het wereldgebeuren te bestuderen. Het is duidelijk dat dit niet eenvoudig is. Vandaar dat als eerste aanzet in deze richting, want men pretendeert beslist niet meer, in 1970 aan een groep onderzoekers aan het M.I.T. onder leiding van Dennis Meadows gevraagd werd, een onderzoek in te stellen naar

het mogelijk toekomstig verloop, op wereldschaal, van de volgende vijf variabelen:

1. de omvang van de wereldbevolking,
2. de grootte van de industriële productie,
3. de voorraad onvervangbare natuurlijke grondstoffen,
4. de beschikbare hoeveelheid voedsel en
5. het niveau van de milieuvervuiling.

Dat dit onderzoek werd „uitbesteed” aan het genoemde instituut, laat zich gemakkelijk verklaren. Aan dezelfde instelling had tevoren Jay Forrester,¹⁾ de zogenaamde systeemdynamica ontwikkeld — de wetenschap die het gedrag van één of meer grootheden in een complex systeem, onder invloed van alle andere daarin werkende variabelen tracht te achterhalen.²⁾ Hiertoe is nodig dat de invloeden die de variabelen onderling op elkaar uitoefenen nauwkeurig bekend zijn. Als wij bijvoorbeeld zeggen, dat de hoeveelheid voedsel verdubbelt wanneer de wereldbevolking met 10% stijgt en dat elke % toename in de industriële productie de voedselhoeveelheid met 7% zal doen afnemen — terwijl de voorraad natuurlijke grondstoffen en de milieuvervuiling geen invloed hebben op de hoeveelheid voedsel — dan hebben wij de relatie tussen de beschikbare hoeveelheid voedsel enerzijds en de andere vier genoemde factoren anderzijds volledig omschreven. De hier genoemde relaties dienen hier natuurlijk alleen als voorbeeld en geven niet de werkelijke situatie weer.

Een aantal van dergelijke „relatie-beschrijvingen” tezamen vormt een model van het systeem dat onderzocht wordt — in het geval van Meadows dus een wereldmodel. Forrester had met behulp van zijn theorie eerst het gedrag van een fabriek, met (voor zover mogelijk) alle daarin optredende relevante factoren geanalyseerd en later hetzelfde gedaan voor de stad Boston. Dezelfde methoden werden nu door Meadows en zijn team gebruikt om het „gedrag” van de wereld te analyseren, waarbij hij alleen de vijf eerder genoemde variabelen in aanmerking nam.³⁾

Wanneer de onderlinge relaties tussen de te onderzoeken grootheden bekend zijn en bovendien de grootte van elke variabele op een willekeurig ogenblik — de zogenaamde beginwaarde, dat wil bijvoorbeeld zeggen: de hoeveelheid nog aanwezige grondstoffen op 1 januari 1974 — dan is het tamelijk eenvoudig om met behulp van een computer het verloop van alle onderzochte factoren in de toekomst aan te geven. Hierbij dient wel opgemerkt te worden, dat „de toekomst” die als resultaat van de berekeningen tevoorschijn komt, sterk afhankelijk is van de gebruikte relatie-beschrijvingen en ook van de ingevulde beginwaarden. Bovendien zijn de uitkomsten van de berekeningen uiteraard slechts geldig als de onderlinge relaties tussen de onderzochte grootheden niet veranderen. Op deze punten komen wij nog terug wanneer de kritiek op het werk van Meadows wordt besproken.

De resultaten van het onderzoek dat Meadows en zijn team heeft verricht, zijn gepubliceerd in het boek dat de titel „Rapport van de Club van Rome” kreeg⁴⁾ — mogelijk een wat misleidende titel. „Rapport aan de Club van Rome”

zou beter geweest zijn. De indruk dat het hier gaat om hét rapport aan de Club van Rome is ook niet juist, want waarschijnlijk is dit het eerste maar zeker niet het laatste rapport dat in opdracht van de Club van Rome tot stand is gekomen.

Andere activiteiten die op initiatief van de Club van Rome worden ontwikkeld zijn:

1. een onderzoek op basis van het model „Japan” waarin 72 variabelen voorkomen,
2. een Westeuropees project, waarin West-Europa wordt verdeeld in een aantal gebieden, die ieder afzonderlijk worden geanalyseerd, terwijl vervolgens de onderlinge afhankelijkheid van deze gebieden onderzocht zal worden,
3. een project, dat bedoeld is om het door Meadows gebruikte wereldmodel belangrijk te verfijnen. De uitvoering van dit project geschiedt onder leiding van Prof. H. Linneman, hoogleraar aan de V.U.,
4. een onderzoek naar sociale systemen onder leiding van Prof. Pestel,
5. een onderzoek naar de bevolkingsproblemen van een aantal landen in hun onderlinge samenhang onder leiding van Prof. Urquidí en
6. een onderzoek in Latijns-Amerika aan een model waarin de ontwikkeling van de derde wereld en haar relatie tot de ontwikkelde wereld wordt bestudeerd.⁵⁾

Al deze activiteiten zullen uiteindelijk resulteren in rapporten waarvan iedereen kennis zal kunnen nemen.

In een volgend artikel willen wij uitgebreider terugkomen op de resultaten van het werk van Meadows en zijn medewerkers, en de daarop ontstane kritiek.

¹⁾ Aurelio Peccei werd in 1908 in Turijn geboren en studeerde economie. In 1930 kwam hij bij Fiat, voor welke firma hij reeds vóór de 2e wereldoorlog in China enige jaren werkzaam is geweest. Na 1945 werd hij naar Zuid-Amerika overgeplaatst als directeur van de Fiat onderneming daar. Van 1964 tot 1967 was hij president en uitvoerend directeur van Olivetti, van welk bedrijf hij ook later vice-president is gebleven.

²⁾ Zie o.a. het Voorlichtingsbulletin van de Club van Rome-Nederland, nr. 1, uitgegeven door en op aanvraag beschikbaar bij Club van Rome-Nederland, Lange Voorhout 16, Den Haag.

³⁾ Met kwantitatieve relaties worden de relaties bedoeld die getalmatig onderlinge verbanden vastleggen. Bijvoorbeeld: als wij aannemen dat geld op de bank rente opbrengt, dan hebben wij nog geen kwantitatieve uitspraak gedaan. Dat is wel het geval wanneer wij zeggen dat geld op de bank 7% rente per jaar opbrengt.

⁴⁾ Jay W. Forrester werd in 1918 in Anselmo, Nebraska, geboren. Hij stichtte in 1949 het servo-mechanische laboratorium van het M.I.T. Sinds 1956 is hij betrokken bij de ontwikkeling van de systeemdynamica. In 1969 verscheen zijn boek „Urban Dynamics” waarin hij een model van de stad Boston beschreef.

⁵⁾ De systeemdynamica bestudeert de wisselwerking tussen verschillende grootheden in een geheel, bijvoorbeeld tussen de trek naar, of van een stad in relatie tot de werkgelegenheid, de gemiddelde huishuur, de opleidingsmogelijkheden, en dergelijke.

⁶⁾ Meadows deed dit op basis van het door Forrester geschreven werk „World Dynamics”.

⁷⁾ Uitgeverij het Spectrum, Utrecht 1969, Aulapocket nr. 500.

⁸⁾ Zie het Voorlichtingsbulletin Club van Rome-Nederland, nr. 5.

D. W. L. MILO — VIERHOUTEN

TWEELUIKJE

HET BIDPRENTJE

Nu waren we zo ver, dat we het oorspronkelijk aan KS toegeschreven vers hebben teruggebracht tot een gedichtje van Guido Gezelle. En wel een vers op een bidprentje voor het echtpaar A.V. en D.V., in 1888 overleden. Het bestond niet uit een maar uit twee coupletten, zo meenden we. En het was een vriendelijke lezer, die me de juiste tekst toespeelde. U hebt dat verhaal verwerkt en meent over te gaan tot de orde van de dag? Misgerekend.

Een andere vriendelijke lezer hielp ons nog veel verder. Die schreef me: de beide coupletten zijn ontleend aan een „zielgedichtje” van Guido Gezelle, gemaakt voor de „doodprenten” van twee zijner parochianen, die in November 1886 hun diamanten huwelijksfeest hadden mogen vieren. In Februari 1887 was de man overleden, in April 1888 de vrouw.

En nu blijkt pastoor Gezelle in 1887 een bidprentje te hebben gemaakt voor de man — het tweede was voor de vrouw. Laten we beide gedichten samen nog eens lezen, het ene voor het eerst, het andere bij vernieuwing:

H. AMELINK — LANGERAK

De brief aan de Efeziërs

Muziek

Wat is de oorzaak waarom de muziek zo vaak ontbreekt, als er over de verkiezing gesproken wordt. Ik meen dat dit het antwoord is: men heeft de verkiezing en wat wij dan noemen de voorzienigheid — een woord dat in de H. Schrift niet voorkomt — uit elkaar heeft getrokken en tegelijk onder het heidense noodlot gebracht. In dit gedeelte van de Schrift en om maar één andere plaats te noemen, Rom. 8, worden verkiezing en voorzieniging onder één noemer gebracht. Het zijn beide zegeningen van de Here. Een rol zal wel gespeeld hebben het feit dat het woord voorzienigheid stamt uit de Griekse afgodenleer en waar het inderdaad niet veel meer inhoudt dan noodlot, waar de goden zelfs aan onderworpen waren. Wie van de leer van de verkiezing maakt „wie binnen zijn, die zij dan ook binnen” en „wie buiten zijn blijven buiten” die gaat in tegen de Schrift. Dat geldt ook van hen die over de voorzienigheid niet veel meer weten te zeggen dan „het komt nu eenmaal toch zoals het komen moet”.

Vaak de hoogste wijsheid, die geuit wordt in moeilijke omstandigheden. Maar dan een „wijsheid” die wanhopig maakt.

Dat de muziek getoonzet moet worden in de vreugde over het heil in Jezus Christus maakt dit gedeelte van de Efezebrief wel duidelijk.

Het is heel gewoon zo voor te stellen. De Efeziërs, om die naam nu toch maar verder aan te houden, waren eertijds heidenen. 2: 11. Ze zijn tot het geloof gekomen in Jezus Christus.

Waarom hebben ze dat te danken? Nu niet aan enige vroomheid bij hen zelf. Als God gekeken had naar edele mensen, dan zou Hij zeker niet de Efeziërs tot het geloof hebben gebracht. Dan waren er wel „betere” godsdiensten te bedenken geweest. Het was een tuchteloze bende geweest in Efeze. Paulus zegt ergens anders dat hij naar de mens in Efeze met wilde beesten heeft moeten vechten. 1 Cor. 15: 31. Toch kan hij nu een brief schrijven, ook bestemd voor Efeze. Hoe komt dat nu? Alleen dank zij Gods ontferming, dank zij Gods welbehagen van eeuwigheid. Er is niets van hen zelf bij. Integendeel. Het is dank zij Gods

1887

De jubelkroon
zoo frisch en schoon
ons om de kruin gewonden
heeft korts de dood
met felheid groot
gebroken en geschonden.

Doch neen, ze 'n kan
de kroone van
de onsterfelijkheid niet schenden,
die ons te gaar
zal kronen, waar
geen blijdschap meer zal enden.

De jubelkroon, waar het eerste couplet van spreekt, slaat dus op het diamanten huwelijksfeest. Een tijdelijke en breekbare kroon. Gebroken en geschonden door de dood.

Maar de dood, zegt Gezelle, kan die andere jubelkroon: die van de onsterfelijkheid, niet aantasten. Deze is weggelegd voor wie God liefhebben. In de eeuwige blijdschap. En die „eeuwige jubelkroon” heeft het echtpaar in 1888 gevonden, toen beiden door de dood herenigd werden:

1888

Gelukkig paar,
die met elkaar
in 't huwelijk verbonden,
de jubelkroon
die eeuwig schoon
zal blinken, hebt gevonden!

Op de aarde was
als ijdel glas
uw blijdschap licht om schenden;
maar nu en kan
de vreugde van
de bruiloft niet meer enden!

HULP BIJ BIJBELSTUDIE

plan van eeuwigheid om alle dingen te herstellen in Jezus Christus. De spil, waaromheen de verkiezing zich beweegt is ook niet de uitverkoren mensen, maar is Jezus Christus, Die voor onze zonden is gestorven.

Dat betekent dat wij de verkiezing in het geloof mogen aangrijpen in de roeping, zoals de H. Schrift ook wel elders leert. Uit het feit dat God goedertierenlijk predikers zendt tot wie Hij wil en wanneer Hij wil mogen we in het geloof aangrijpen dat ook wij tot de verkoren behoren.

In ongelof mag er niets.

Ten diepste wordt in de verkiezing beleden dat onze zaligheid vast ligt in het werk van God Zelf. In niets van de mens. Maar dat het daarom inderdaad ook vast ligt.

Doel (1 : 4)

Paulus grijpt ook direct naar het doel van de verkiezing. Opdat wij heilig en onberispelijk zouden zijn voor Zijn aangezicht. Een motief dat in de brief nog wel eens terug komt. En dat is niet verwonderlijk. Want het gaat in heel de brief om de herstelling van alle dingen

in Jezus Christus. Dat betekent toch ook dat er een mensheid komt zoals God die gedacht heeft toen Hij de mens schiep. Een nieuwe mensheid, de gemeente van onze Here Jezus Christus. Daarom is het ook niet vreemd dat in deze brief veel over die gemeente en haar gedrag in deze wereld staat te lezen.

Adoptie 1 : 5, 6

Als tweede weldaad, waarom de Here te prijzen is noemt Paulus: dat wij bestemd worden zonen van God te zijn. Er staat een woord wat we het beste kunnen weergeven met adoptie. Rom. 8 : 23; Gal. 4 : 5. Dank zij het werk van Jezus Christus mogen we Gods liefde nu al zien in het feit dat we om Christus' wil tot Zijn kinderen aangenomen worden. God maakt ons tot zonen.

Het is natuurlijk niet voor niets dat in het geheel van het herstel van alle dingen dit woord gebruikt wordt. Paulus gebruikt het in Rom. 8 in het zelfde verband. Paulus spreekt daar over het lijden van het geschapene door de zonde van de mens totdat wij weer in de oorspronkelijke positie van zonen Gods zijn gesteld. De mens als onderkoning Gods aan het hoofd van de schepping. Dat is het doel van al Gods werk door Christus en door de Geest. Voor die hoop zijn we behouden, Rom. 8 : 24. Nu, al wordt het met andere woorden gezegd, het gaat hier om dezelfde zaak. Om de verwerkelijking van het geheim. Verkiezing-adoptie. Het gaat om de gemeente tot het eeuwige leven uitverkoren, het nieuwe Godsvolk voor de nieuwe aarde.

U ziet dat de twee paren coupletten bijeen behoren: hetzelfde ritme, dezelfde beelden; het ene paar grijpt op het andere terug. Fijn, wanneer lezende vrienden of vriendelijke lezers ons samen vooruithelpen. En waar haalt zo iemand dat nu weer uit, denkt u? Uit de eerste jaargang van dit eigenste blad. Daar heeft prof. dr J. Bosch de historie van „Op aarde was” volledig uit de doeken gedaan; het facsimile van Schilders variant is er zelfs bij afgedrukt.

—0—

DE OUDE WIJZE UIL

Van een broeder ontving ik een brief met de volgende wijze inhoud:

„Hoevele en hoe groot mijn ellendigheden en gebreken ook zijn mogen, nog nimmer in mijn leven heb ik mij bezondigd aan het schrijven van ingezonden stukken. Hoewel mijn vingers daartoe wel eens gejuikt hebben. Ik hoop er mijn verdere levensdagen ook voor bewaard te blijven. Slechts wil ik mij in het onderhavige geval wagen aan een enkele kanttekening bij de ontboezeming van D.W.L.M. over „the old owl”.

Het rijmpje over deze oude uil zag ik dezer dagen voorgesteld als het summum van wijsheid. Zo iets als een zaligspreking van Willem de Zwijger... Maar Vader Willem, de zwijger zagezegd, heeft op bepaalde momenten en in bepaalde situaties toch ook wel eens gesproken — zo indrukwekkend, dat hij bepaalde lieden onder zijn gehoor bijkans een beroerte bezorgde...

Er ligt tussen wijsheid en dwaasheid nog altijd een tussenstation. Dat station heet de domheid. Als in een vergadering, waarin de dwazen de wijzen aanblaffen, de domme zijn mond houdt, zou hij volgens het recept van de oude uil (c.q. DWLM) tot de wijzen gerekend moeten worden... Maar zie, de zwijgende man is en blijft alleen maar een domme, die slechts voor de uiterste dwaasheid van spreken bewaard blijft.

Hoe oud het rijmpje over the old owl ook zijn mag, en hoe belegen deze wijsheid ook zijn mag — er is in elk geval nog een wijsheid van ouder datum, nog meer belegen:

„Denkt aleer gij spreekt en doet —
en als gij spreekt en doet, denkt dan nog!”

Tot zover mijn wijze broeder, die geen last heeft van de neiging tot het schrijven van ingezonden stukken (naar men zegt zou dat trouwens een psychische afwijking zijn) maar die wel eens jeukende vingers heeft.

Zijn jeukende vingers timmerden het voorgaande op bekwame wijze uit zijn goed gebruikte schrijfmachine. En met een variant op de Genestet hoor ik hem denken: het briefken heeft zijn plicht gedaan — spore het u tot denken aan! Jawel. Want het Drieluikje van 5 april bevatte niet alleen het versje van „K.S.”, maar tevens dat van de wijze oude uil. En mankeerde aan het ene een dosis wijsheid, ook het tweede is niet onopsprekelijk zouden de vaderen zeggen.

Wat zei het versje van de oude wijze uil? Hoe meer de uil zag, des te minder sprak hij. En hoe minder hij sprak, des te meer vernam hij. Deswege werd de rethorische vraag gesteld: zouden we die uil maar niet tot voorbeeld nemen? Wat minder zeggen? Wat meer luisteren?

Daar zit natuurlijk het nodige in. Ook Jacobus zei iets als: ieder mens moet snel zijn om te horen, langzaam om te spreken. En wie alleen maar kan spreken, nooit kan luisteren, dreigt een vrij waardeloze rol te spelen in het intermenselijk verkeer. Tot zover kunnen we de uil wel volgen.

Maar wat deze oude wijze broeder in het eerste ingezonden schrijven van zijn leven mag komen op te merken is ook niet voor de poes. Hij wijst erop, dat er momenten kunnen zijn, waarop spreken geboden is. Zelfs Willem de Zwijger (dat was overigens een naam, die meen ik speciaal zijn vijanden hem gaven) heeft bij tijden indrukwekkend gesproken. En het is dom, wanneer de kans om iets verstandigs te zeggen verzuimd wordt. Onder de leus van „spreken is zilver, zwijgen is goud” wordt natuurlijk ook wel eens domheid gecamoufleerd. Want zwijgen, onder het mom van wijsheid, is een gemene zaak. Die een mens medeplichtig kan maken aan de gesproken dwaasheid van anderen.

Maar onze ingezonden-schrijver kan gerust zijn. Wanneer de les van de oude wijze uil door iedereen opgevolgd werd, zou iedereen zwijgen. Dan zou de wijze oude uil niets meer vernemen. Dan zou zijn zwijgen hem dus niet meer vooruithelpen. Dan zou hij gedwongen zijn, zelf het eeuwig zwijgen te verbreken. En zo keert elke wal elk schip.

De laatste wijsheid terzake moge van Salomo komen. „Zelfs een dwaas die zwijgt, zei deze, gaat door voor wijs; als hij zijn lippen gesloten houdt, voor verstandig”. Gelukkig voor hem, dat onze ingezonden-broeder zich tot „de uiterste dwaasheid van spreken” begeven heeft. Hij is wijs. En hij wil het wel weten ook.

Op weg naar een christelijke literatuur- en kunsttheorie (2)

In het vorige artikel heb ik aan de hand van een aantal citaten proberen aan te tonen dat een positief christelijke benadering van literatuur en kunst niet van de grond kan komen, wanneer men zich blijft beperken tot bevooroordeeld ketterjacht, antithetisch moralisme, onwetenschappelijk en emotioneel karakteriseren van wellicht vermeende vijanden. In dat verband wees ik op de wenselijkheid van een christelijke theorie. Omdat geen christelijk referentiekader aanwezig is om de fundamentele zaken die hier in het geding zijn te verhelderen, wees ik op de praktische middel om na te gaan of elders bruikbare elementen voor het ons voor ogen staande doel aanwezig zijn.

Een uitstekend uitgangspunt voor een aanzet in deze richting biedt M. H. Abrams in zijn werk „The mirror and the lamp” (New York 1953) waarin hij vier karakteristieke en grondleggende referentiekaders of liever oriënteringspunten aanwijst die zich achtereenvolgens in de geschiedenis van de westerse cultuur hebben aangediend. Het gaat met name om de mimetische, de pragmatische, de expressieve en de objectieve traditie — om het woord theorie even te vermijden. De eerste twee tradities bepaalden grotendeels de cultuur tot ver in de tijd na de Reformatie. De laatste twee zijn tamelijk modern. De expressieve traditie zet zeer bewust zijn stempel op de tijd omstreeks 1780 en heeft uitlopers tot vandaag de dag toe. De objectieve traditie stamt uit de twintiger jaren en bepaalt tegenwoordig het overgrote deel van alle literatuur-kritische geschriften. De westerse cultuur is echter een continuüm en derhalve zijn deze tradities nauw met elkaar verbonden. Er zijn nauwelijks schrijvers aan te wijzen die ondubbelzinnig woordvoerders zijn van niet meer dan één bepaalde traditie. Er zijn talloze overgangsfiguren en -situaties denkbaar, maar toch vormen de sleutelwoorden van deze tradities een steeds terugkerend element in de westerse cultuurgeschiedenis. Relevante uitspraken over literatuur en kunst zullen dus moeten beginnen rekenschap af te leggen van dit gegeven. Vandaar dat ik eerst iedere traditie in het kort inhoudelijk zal trachten te typeren, om vervolgens een samenvatting en een christelijke evaluatie te geven. Misschien is het goed om vooraf nog te vermelden, dat het hierbij (nog) niet gaat om een principiële christelijke uiteenzetting, maar om christelijke aantekeningen bij een aantal historische tradities.

De mimetische traditie is geen systematisch theoretische benadering maar toch een zeer omvattende benadering van literatuur, beeldende kunst, maar ook van muziek en danskunst. De term „mimesis” betekent nabootsing, imitatie, maar dan zonder de mechanische en fantasieloze klank die deze woorden in onze cultuur

hebben gekregen. Het begrip mimesis ontstond omstreeks de 5e eeuw voor Christus en heeft zich vanuit Sicilië snel verspreid. In onze tijd kennen wij nog het begrip: pantomime.

Wanneer van de kunsten gezegd wordt dat zij „mimetische ambachten” zijn, wil dat zeggen dat zij het menselijk leven in zijn essentiële vorm uitbeelden, op welke wijze dan ook. Treffende gelijkenis is dan ook niet zozeer het doel van de kunst, maar vooral een middel om daardoor de waarheid aan het licht te brengen over het leven. De mimesis is m.a.w. een soort leermodel.

Volgens Plato bestond de werkelijkheid in wezen uit eeuwige onveranderlijke ideeën en hield de kunst zich slechts bezig met het uitbeelden van de uiterlijke verschijning van de dingen. Hij keurde de kunst af ten gunste van de filosofie die het leven pas werkelijk op een hoger peil kon brengen.

Aristoteles echter meende dat door de mimesis de werkelijkheid, zoals deze „behoorde” te zijn, kon worden uitgebeeld. De kunst stijgt boven het niveau van de (alldagse werkelijkheid uit, corrigeert de natuur en onthult de eidos — het wezen — der dingen, ofwel: de structuur ontdaan van alle storende details. In deze visie is voor het eerst een esthetische norm aanwezig omdat de kunstenaar niet langer ethisch selecterend tewerk gaat, maar de natuur een schoonheidsideaal oplegt dat zich baseert op de conceptie van een organische harmonie.

Zowel bij de muziek, de rhetorica — de welsprekendheid — als bij de behandeling van de tragedie, brengt Aristoteles het principe van de catharsis ter sprake. De muziek reinigt de ziel van de mens en vormt het karakter. De tragedie katalyseert de menselijke angst en smartgevoelens doordat het publiek zich met een universele — geen geïdealiseerde! — held kan identificeren.

Hoewel het Griekse cultuurideaal dat de schoonheid en de goedheid nauw verweven zag niet meer het onze is, zie ik toch enkele elementen in hun benadering van de kunst die bruikbaar zijn voor een christelijke aesthetica. Ten eerste het feit dat de kunst midden in

het menselijke leven geplaatst is; het zegt iets over de mens en heeft daarom de mens iets te zeggen. Geen abstracte filosofie of een hersenkronkel van een zich geniaal wanende ivoren-toren-kunstenaar, maar een kritisch presenteren van een algemeen gangbaar cultuurideaal. De kunstenaar staat als (controleerbaar) vak- en ambachtsman binnen de samenleving en wil daar de eerste onder zijns gelijken zijn. In de tweede plaats heeft de kunst een dienende functie, zowel wat het vormende en zuiverende karakter ervan betreft, als het aspect van het ontspannen genieten van de kunst. Men zou de kunst dus in zekere zin homeopatisch kunnen noemen. Ten slotte is de rol van de kunstenaar in zekere zin verbonden met de functie van profeet, priester en filosoof, ook al moet deze lager gekwalificeerd worden. In ieder geval is de inzet van de kunst de opvoeding van het volk en is een goed kunstenaar derhalve ook een goed staatsburger.

De drie genoemde karakteristieke trekken van de kunst in de Oudheid kan men bijna ongewijzigd aantreffen in de gangbare marxistische aesthetica, waarmee ik slechts wil aangeven dat men zich fundamenteel heeft bezonnen op de plaats die de kunst binnen de samenleving heeft te bekleden.

Wanneer wij als christenen het mimesis principe willen gebruiken in onze beoordeling van literatuur en kunst, moeten wij behalve het opsporen van het werkelijkheidsgehalte van het kunstwerk, of de relatie tussen de werkelijkheid van het kunstwerk en de werkelijkheid zelf, ook de wijze waarop ons dit wordt overgebracht daarin betrekken en nagaan of de catharsis werkelijk functioneert. Binnen een christelijke context kunnen wij dan aan drie soorten werkelijkheid denken: de volmaakte geschapen werkelijkheid in paradijselijke toestand, de gedeformeerde werkelijkheid na de zondeval die zucht in barensnood en hangt naar de verlossing en tenslotte de voltooide werkelijkheid van Gods Koninkrijk welke intreedt bij de wederkomst van Christus. Ieder kunstwerk kan op deze wijze gerelateerd worden met elk van

deze drie werkelijkheden. Een christelijk kunstwerk zou de werkelijkheid van een deficiënte wereld volop mogen uitbeelden, maar zou er niet in op mogen gaan. Er zou een verwijzing naar de verlossing — in principe bewerkstelligd door Christus aan het kruis op Golgotha —, ofwel naar de wederkomst van Christus, ofwel naar de oorspronkelijke staat van de geschapen werkelijkheid, van moeten uitgaan. Want per definitie heeft een christelijk kunstwerk **hoe dan ook** te belijden dat Jezus Christus Heer is van de schepping en in Hem zijn rustpunt en bestemming te vinden. Dat betekent voor mij beslist niet dat een dergelijke houding samenvalt met het aesthetisch verheerlijken van God — zoals bij Seerp Anema het geval is — want dat komt in feite daarop neer, dat de schoonheid zelf wordt verheerlijkt. Dit nu is echter een platonisch ideaal dat sedert de Middeleeuwen hardnekkig in de Westeuropese cultuur is vastgeroest, zodanig, dat aesthetische systemen zich vaak rondom dit schoonheidsbegrip hebben vastgezet en de relatie met de werkelijkheid ten enenmale zijn kwijtgeraakt. Men komt dan tenslotte uit bij het bloedloze aestheticisme van de 19e eeuw.

Een tweede gevaar zou zijn dat men het mimesis-principe en de catharsis zou gebruiken om apologetische kunst te produceren. Kunst dus die alleen dan bestaansrecht heeft wanneer zij bewijst dat het christelijk geloof zo goed is! Kunst kan echter nooit het Woord vervangen. Wel kan de kunst laten zien dat het christelijk geloof in een kunstwerk en in de kunstenaar als mens — geschapen naar Gods beeld — heeft doorgewerkt. Dat maakt echter noch 't gehalte noch de reikwijdte van het kunstwerk uit. Het gaat er immers om dat wij bij de beoordeling van het kunstwerk niet blijven steken bij de levensbeschouwelijke kant ervan, maar dat wij de betekenis van het kunstwerk **als kunstwerk** op het spoor komen, als een volstrekt unieke „Aussage” van een visueel of literair begaafd mens over onze gemeenschappelijke werkelijkheid, en de wijze waarop hij dat doet.

De pragmatische traditie vindt zijn oorsprong in de gedachte dat een kunstwerk een bepaald effect teweeg moet brengen bij de lezer, luisteraar of toeschouwer. Reeds in de Oudheid bestond er een eeuwenlange controverse tussen diegenen die meenden dat de kunst moreel instructief en maatschappelijk opvoedend moest zijn — o.a. Plato — en diegenen die de kunst vooral zagen als bron van genot, vermaak en ontspanning — o.a. Aristoteles.

Belangrijke woordvoerders van de pragmatische traditie hebben getracht een synthese te propageren tussen deze twee uitersten, maar toch bleef het hoofdzakelijk doel van de kunst: de moraal, het goede dat het kwade uiteindelijk overwint en bleef het schenken van het grootst mogelijke genot secundair. Als theoretische benadering zoekt de pragmatische tra-

ditie de waarde van een kunstwerk te ontleen aan de zeggingskracht van de kunstenaar om bepaalde effecten bij het publiek te bewerkstelligen. Een tweede maatstaf kan vervolgens zijn de mate waarin het publiek wordt ontroerd. Dit laatste is zelfs het uiteindelijke criterium waar het Horatius in zijn „Ars Poetica” om te doen is.

De pragmatische traditie is voor een christelijke aesthetica zó te transponeren dat de wezenlijke vraag van het werkelijkheidskarakter wordt verlegd naar de communicatie (het „overkomen” van de boodschap). Deze traditie heeft veel minder universele prementies en is sterk afhankelijk van de cultuur waarbinnen zij optreedt. Ook inhoudelijk is zij niet los te zien van de mimetische traditie. Het zou echter heel goed mogelijk zijn dat iemand zich eens ging afvragen op welke wijze men de Sinne en Minnebeelden van Jacob Cats zou kunnen „vertalen” in modern Nederlands zodat zij hetzelfde effect op de huidige lezer zouden hebben als in de 17e eeuw. Dan is men m.i. in de pragmatische traditie bezig.

Wij kunnen het effect dat het kunstwerk heeft echter ook ruimer opvatten dan alleen de moraal. De zgn. „Lehrstücke” van Brecht zijn in eerste instantie instructief bedoeld, maar hebben tevens tot doel om de toehoorders tot sociale actie te brengen. Wanneer wij dit in christelijke termen omzetten krijgen wij b.v. een film te zien als „Gale is dead”, een aan verdovende middelen verslaafd meisje dat in de diepste ellende uiteindelijk zelfmoord pleegt. Ik kan mij voorstellen dat het „effect” van een dergelijke film zal zijn dat sommige mensen actief worden in het bestrijden van verdovende middelen, zich inzetten voor collecten ten behoeve van verslaafden, bijbelse gerechtigheid najagen, etc. Het essentiële punt echter moet zijn, dat het kunstwerk zelf deze reacties bij mensen opwekt en niet tot neerslachtigheid of apathie noopt, en ook niet de mens slechts confronteert met de „harde” werkelijkheid. Wanneer de kunst alleen de laatst genoemde gevoelens te weegbrengt isoleert zij de mens in zijn contemplatie, in plaats van dat zij een gemeenschapbindende kracht is. Immers ook in de pragmatische traditie gaat het om een algemeen geldende moraal, om algemene symbolen van verering, om een algemene consensus.

De expressieve traditie (men zou hier ook het woord theorie kunnen noemen omdat in de tweede helft van de 18e eeuw de aesthetica voor het eerst een op zichzelf staande discipline is geworden) is als het ware de tegenpool van de mimetische traditie. Stond daarin de weergave van de structuur van de werkelijkheid voorop zoals deze zintuiglijk controleerbaar en verstandelijk analyseerbaar was, in de expressieve theorie wordt de werkelijkheid een projectie van de kunstenaar, een daad van creatieve verbeelding ofwel „imagination”. Het gaat er niet langer om of de weergave met de werkelijkheid overeen-

komt, maar of deze oprecht, authentiek, origineel en meeslepend is. Het kunstwerk spiegelt a.h.w. niet langer de natuur, maar de spiegel wordt transparant en wij spiegelen ons in de ziel van de kunstenaar.

Het is de kunstenaar zelf, die, als genie op een voetstuk geplaatst, zijn eigen normen bepaalt waardoor het publiek zich laat meeslepen en gezeggen.

Op twee wijzen hebben wij tegenwoordig nog met uitlopers van deze theorie te maken. In de eerste plaats doordat wij onkritisch accepteren dat een kunstenaar iets bijzonders is, geheimzinnige en uitzonderlijke gaven heeft en daardoor reeds het aureool van het genie met zich meedraagt. In de tweede plaats door het feit dat tegenwoordig een nauwe relatie wordt gelegd tussen de psychoanalyse en de beeldende kunst. Men hoopt op deze wijze dieper in het wezen van de kunstenaar door te dringen. De dichter Bloem heeft eens heel treffend opgemerkt dat het dilemma waarvoor de literaire- en/of kunstcriticus staat, bepaald wordt door de „vorm” of de „vent”. De vraag dus of men het kunstwerk als zodanig moet analyseren, als vorm, als taal, als symbool etc.; ofwel als uiting van een bepaalde persoonlijkheid. Het laatste impliceert dat wij iedere bijzonderheid uit het leven van de kunstenaar moeten kennen om tot een geldige interpretatie van het werk te komen. Deze zgn. „psychologische verklaring” van een kunstwerk komt tegenwoordig nog steeds vrij veel voor. Zij miskent het werkelijkheidskarakter van het werk en tevens een objectieve norm om het kunstwerk te toetsen. M.a.w. impliciet is hiermee gegeven dat de kunstenaar de plaats van God heeft ingenomen. Men denke aan Carlyle's uitspraak dat het genie eigen wetten creëert! In een christelijke aesthetica kan deze gedeformeerde verhouding (de kunstenaar die ver verheven staat boven zijn publiek) volstrekt niet geaccepteerd worden. Er is geen reden om de kunstenaar als genie te aanbid-den. Die eer komt God alleen toe. Maar wel heeft de expressieve theorie ons de ogen kunnen openen voor het feit dat de kunstenaar inderdaad een geheel eigen werkelijkheid kan creëren — ook al is deze scheppingsdaad natuurlijk nooit geheel „ex nihilo”. De mate van verbeelding, creatieve fantasie is een element in ieder literair- en kunstwerk dat beslist open dient te staan voor onderzoek, maar dit element dient tevens te worden geïntegreerd in het geheel van de artistieke boodschap. De christelijke norm voor datgene wat afwijkt van ons verstaan van de werkelijkheid is dan ook niet: originaliteit, maar **waarheid**. Evenmin kan een christelijke aesthetica de gedachte overnemen dat literatuur en kunst slechts verwijzen naar de persoonlijkheid van de kunstenaar. Zodra het kunstwerk voltooid is, gaat het een eigen leven leiden als kunstwerk en wanneer het zich als zodanig kan handhaven, is het een goed kunstwerk (hetgeen nog niets zegt over de in-

houd). Daarmee vervalt de eis dat kennisname van de persoonlijkheid iets wezenlijks zou toevoegen aan het begrijpen en ervaren van het kunstwerk. Ik meen dat het leggen van deze relatie overbodig is, maar vooral misleidend omdat het kunstwerk zelf centraal dient te staan.

De objectieve theorie analyseert het literaire werk als een op zichzelf staand gegeven, autonoom, omdat alle beoordelingscriteria uitsluitend ontleend worden aan het werk zelf. Terecht kan men stellen dat de objectieve theorie tegemoet komt aan het adagium „l'art pour l'art”. E. A. Poe heeft het als volgt uitgedrukt: het gedicht moet als een gedicht per se worden beschouwd, het is alleen terwille van het gedicht zelf geschreven, zonder oorzaak van buitenaf en zonder een hoger doel. Het bekende werk van René Wellek en Austin Warren „Theory of Literature” (1949) onderschrijft exact dezelfde principes. Maar ook al wordt het genie van de kunstenaar nu niet meer genoemd, de houding ten opzichte van zijn werk is dezelfde gebleven. Het kunstwerk dicteert zijn eigen regels en de betekenis kan niet worden afgeleid vanuit een daarbuiten gelegen „objectieve” werkelijkheid, maar slechts vanuit de interne structuur van het kunstwerk. De objectieve theorie is dus een variant van de expressieve theorie, zij het dat de interessesfeer zich iets heeft verlegd. Enerzijds heeft men getracht literatuur te definiëren als een bepaalde vorm van taal in woorden die een speciale betekenis (kunnen) hebben. M.a.w. de literaire taal is uniek en onvervangbaar en geen andere vorm van communicatie kan de ervaringen die woorden oproepen vervangen. Anderzijds heeft men willen wijzen op het feit dat literatuur — en met name de poëzie — een bepaalde **betekenis** overdraagt en uitdrukt, waarbij niet langer het unieke van de taal voorop staat maar juist het algemene en universele. Maar beide richtingen geven geen antwoord op de vraag of de taal verwijst naar een objectieve werkelijkheid en de betekenis van gebruikte woorden daarnaar verwijst, of daarvan afhangt, en evenmin of met het taalgebruik een bepaald effect wordt beoogd dat breder is dan een individuele ontroering. Zelfs als de objectieve theorie

niet langer bevooroordeeld zou zijn door haar „romantische” en uit de expressieve traditie stammende vooronderstellingen, dan nog zou haar inbreng voor een christelijke literatuurtheorie en aesthetica slechts zeer beperkt zijn. Het is bij uitstek de taal, het taalgebruik en de woordkeus, die er a.h.w. om vraagt vergeleken te worden met Gods Woord. De mens kan geen essentiële inhoud geven aan zijn taal dan dit Woord, dat liefde, strengheid, gebod en barmhartigheid tegelijk is. Daarbij komt nog dat Gods Woord vooral beantwoord wordt, en wel in de daad, de geloofsdaad. Een christelijke taaltheorie (vgl. K. Heeroma's: „Nader tot een taaltheologie”) is een precaire aangelegenheid en mag geen spel worden. En in geen geval mag de taal — of het nu woorden of beelden betreft — autonoom worden verklaard. Net zo min als de kunstenaar als genie in plaats van of zelfs boven God verheerlijkt mag worden, zo mag ook het kunstwerk zelf niet boven kritiek worden verheven, ook geen christelijk kunstwerk met een zogenaamde „autonome” boodschap.

Rectificatie. In het vorige artikel is uit een citaat van Geerp Anema ten onrechte een zinsnede weggelaten. (zie pag. 122, 2e kolom) Het citaat moet luiden: Hij verfoeide alle praktijk, die het werk van de kunstenaar los maakte van de waarheid en de zedelijkheid uit kracht dat **eenheid en ondeelbaarheid van het ware, goede en schone in God zelf en der afspiegeling van die eenheid in de schepping.**

Drukkerij „Steenbergen“

★

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukwerk

ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452

In Jezus ontslapen, Zijn kind, onze lieve vrouw, moeder en grootmoeder

ANNA TICHELAAR

echtgenote van T. Hilverda

op de leeftijd van 62 jaar.

Psalm 121

T. HILVERDA
C. HILVERDA
E. HILVERDA-SCHREURS
S. KLIJNSTRA-HILVERDA
S. KLIJNSTRA
en Kleinkinderen

Enschede, 20 april 1974
Rozenstraat 40

De begrafenis heeft plaats gehad woensdag 24 april op de Ooster Begraafplaats.

Geref. School voor MAVO
Kampen

Directeur: O. Sierksma.

Het bestuur van de
Geref. School voor
Mavo-Kampen
vraagt

Ieraar Wiskunde en/of Handelskennis

Sollicitaties te richten aan
de directeur, Vloeddijk 128,
Kampen.

Namens het bestuur
C. Hartman, voorz.
G. Larp, secr.

HUISHOUDSTER

Onze ouders zijn hoogbejaard (82 jaar). Vader is nog vrij kras. Moeder is bedlegerig, maar heeft geen volledige verpleging. Wie zou bij hen willen komen inwonen om de huishouding te doen? We hebben een boven-étage beschikbaar (zitkamer, slaapkamer, douche). Behalve gratis kost en inwoning willen we het bedrag van de verdere beloning graag in overleg met een eventuele geadigde vaststellen.

Onze ouders wonen in Schiedam.

Reakties worden gaarne ingewacht door de Heer en Mevrouw A. Douw, Jan Vermeerlaan 1, Oegstgeest, tel. 01710-53655.

VAKANTIE HAAMSTEDE

Te huur geriefelijk huis, 7 pers., c.v., open haard, koelkast, badkamer. Rustige omgeving.

Nog vrij vóór 29 juni en ná 14 aug. Naar gelang seizoen f 250,— tot f 375,— per week.

Tel. na 20.00 uur 010-505109.

DEN HAM (Ov.)

In een rustig dorp bij bossen en zwembad nog een zomerhuisje te huur.

Vóór 29 juni of ná 10 augustus. Pracht omgeving.

Tel. 05495-1617. N.o.z.

Verschenen:

bundel preken onder de titel

„IS CHRISTUS GEDEELD?”

4 preken van Ds. K. C. Smouter, in leven predikant, laatstelijk van de Geref. (Vrijg.) te Barendrecht, over

1 Cor. 1 : 1-17
Is Christus gedeeld?
1 Cor. 3
Christus; het fundament!
1 Cor. 1 : 18-25
De dwaasheid der prediking
1 Cor. 4 : 6
Niet uitgaan boven hetgeen geschreven is.

Deze bundel bevat tevens een foto van de dd. 26 januari jl. overleden auteur.

Prijs f 3,50 + portokosten 90 ct.

Bestellingen, liefst per giro (nr. 216828) aan

Firma Wesdijk, Liebeek en Hooijmeijer

Postbus 2, Singel 55, Barendrecht

PLAATS

UW FAMILIEBERICHTEN
IN DIT BLAD!

Serie THEOLOGIE EN GEMEENTE van Uitgeverij Kok in Kampen

De serie is bedoeld om in de toenemende onzekerheid inzake vragen van geloof en leven en in de daarbij optredende spanningen en polarisatie-verschijnselen binnen de kerk, enige voor ieder begrijpelijke, positieve leiding te geven.

De redactie van de serie bestaat uit: Ds. M. P. van Dijk, prof. dr. C. Graafland, prof. dr. Herman Ridderbos, dr. G. de Ru en dr. B. Wentsel.

Dezer dagen verschijnen de volgende nieuwe delen:

- Deel 6 **Prof. dr. A. G. Honig Jr.**
DE HEERSCHAPPIJ VAN CHRISTUS EN DE ZENDING
104 blz., f 5,90
Waarom zending? Is zending vandaag nog nodig? De auteur huldigt de bijbelse visie dat het in de eerste plaats God zelf is die de zending uitvoert en zo zijn universele heilsplan verwezenlijkt.
- Deel 7 **Prof. dr. C. Graafland**
WAAROM NOG GEREFORMEERD?
104 blz., f 9,50
Is het einde van het gereformeerd christendom in zicht? De auteur belicht de betekenis van het gereformeerd belijden en beperkt zich vooral tot het geestelijk aspect ervan.
- Deel 8 **Dr. G. de Ru**
DE VERLEIDING DER REVOLUTIE
148 blz., f 12,90
Voortdurend worden wij opgeroepen het onrecht te bestrijden en de wereld te verbeteren. Zo dreigt een voortdurende revolutie waarin geen plaats is voor de persoonlijke relatie met God. Hoe was de houding van de oudtestamentische profeten en Jezus tegenover onrecht in de samenleving?
- Deel 9 **Prof. dr. W. van 't Spijker**
EENHEID IN VERSCHIEDENHEID?
De kerkelijke verdeeldheid binnen de Gereformeerde Gezindte krijgt in dit deel de volle aandacht. Welke mogelijkheden zijn er om uit de crisissituatie te komen?
- Deel 10 **Prof. dr. G. P. van Itterzon**
HET KERKELIJK AMBT IN GEDING
96 blz., f 8,90
De gezagscrisis die de wereld teistert gaat niet buiten de kerk om. Ook het kerkelijk ambt is in geding. Wat is het wezen van dit ambt? De auteur komt tot interessante conclusies voor alle gemeenteleden.

Reeds eerder verschenen:

- Deel 1 **Ds. M. P. van Dijk**
NIEUW CREDO
Proeve van een nieuwe belijdenis
96 blz., f 8,95
In deze tijd van deconfessionalisering wil deze proeve een stap zijn in de richting van de ene belijdenis voor zowel de traditionele als de meer progressieve richtingen.
- Deel 2 **Dr. B. Rietveld**
DE GELOOFS PRAKTIJK
100 blz., f 8,95
Temidden van alle onzekerheden en vragen ten aanzien van God, ontstaat steeds meer behoefte aan bezinning, aan een vaste kern. De auteur weet deze zekerheden op bezielende wijze aan te duiden.
- Deel 3 **Dr. B. Wentsel**
DE KOERS VAN DE KERK IN EEN HORIZONTALISTISCH TIJDPERK
deel 3, 112 blz., f 9,75 deel 4, 100 blz., f 8,95
De auteur behandelt de verschillende moderne theologische stromingen. Duidelijk houdt hij daarbij de zaak waarom het gaat in het oog: het onderscheid tussen menselijkheid en de vruchten van de Geest door het geloof.
- Deel 5 **Prof. dr. Herman Ridderbos**
ZIJN WIJ OP DE VERKEERDE WEG?
88 blz., f 8,60
Een bijbelse studie over de verzoening, waarbij ook voortdurend gelet wordt op de praktische betekenis, die deze boodschap en belijdenis voor het geloof van de gemeente heeft.
- Deel 11 **Ds. A. A. Spijkerboer en prof. dr. Herman Ridderbos**
EEN BELIJDENDE KERK
Over hereniging van Hervormden en Gereformeerden
84 blz., f 7,90
De eerste gezamenlijke synode is in 1973 gehouden. In dit deel zetten de hervormde ds. Spijkerboer en de gereformeerde hoogleraar dr. Ridderbos het gesprek voort.

BESTELBON

OB

Hierbij bestel ik uit de serie Theologie en Gemeente de volgende delen:

Te leveren via boekhandel: of rechtstreeks
te zenden door Uitgeverij Kok, Kampen.

Naam:

Straat:

Woonplaats:

KOK

U kunt deze bon in open envelop zonder postzegel zenden aan:

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ J. H. KOK, ANTWOORDNUMMER 8, KAMPEN